

Політична освіта як складова політичної соціалізації молоді

Наталія Пробийголова,
кандидат політичних наук,
старший викладач кафедри політології
Східноукраїнського національного університету
ім. В. Даля

Політична освіта та виховання молоді є основою підвищення її політичної активності. Для досягнення відповідного рівня цієї активності необхідне світосприйняття, сформоване згідно з принципами демократії, національної ідеї, а також особиста зацікавленість молодого людини в прогресивному розвитку суспільства, її участь в суспільно-політичній діяльності.

Специфічним механізмом нагромадження і передачі політичного досвіду є традиції. В політичній сфері вони безпосередньо пов'язані з реалізацією інтересів різних верств населення і боротьбою за владу.

Політичні традиції можуть носити як прогресивне навантаження, сприяючи подальшому підвищенню політичної культури суспільства і конкретної особи, так і негативно-консервативне, яке загальмовує цей процес.

Політичні цінності, традиції, зразки поведінки та інші елементи політичної культури освоюються людиною безперервно, протягом усього її життя. Сприймаючи одні ідеї і навички, людина водночас може поступатися іншими орієнтирами, обирати для себе нові способи спілкування з владою.

В цілому слід погодитися з думкою багатьох вчених, що політична соціалізація є двоєдиним процесом: вона, з одного боку, фіксує засвоєння молоддю певних норм, цінностей, рольових очікувань та інших вимог політичної системи, з іншого – демонструє, як молода особистість вибірково освоює ці традиції і уявлення, закріплюючи їх в тих чи інших формах політичної поведінки і впливу на владу [1; 4; 5; 7; 9; 11; 14]. Таким чином, вплив суспільства на політичні якості молодого людини неодмінно обмежується внутрішніми переконаннями та інтересами людини.

Крім того, чутливість до зовнішнього впливу, здатність сприймати і засвоювати ті чи інші цінності, стандарти поведінки залежать передусім від набору політичних знань, умінь і навичок молодого людини, і, в першу

чергу, від її суб'єктивного стану і ролей у політиці, оскільки, наприклад, лідер і пересічний виборець не можуть керуватися одними й тими ж зразками політичної поведінки. Процес засвоєння культурних зразків здійснюється на основі сприйняття прикладів діяльності, поширених, типових зразків мислення і поведінки, включення молоді у взаємодію з певними інститутами, прилучення до пріоритетних цінностей. Тим часом, моделі політичної поведінки, засвоєні старшим поколінням, можуть не відповідати новим політичним реаліям, відтак молодь їх не сприймає, а нові формуються повільно.

У зв'язку з цим в останні роки перед українським суспільством особливої актуальності набуває проблема політичної освіти. В умовах політичної модернізації важливо освоювати політичний досвід демократичних держав, досліджувати особливості функціонування політичних систем, засобів впливу на них і адаптувати цей досвід у сучасне політичне життя України. Для забезпечення стійкого переходу до нового суспільного порядку, нового характеру взаємовідносин держави і громадянина необхідно, використовуючи засоби освіти, прищеплювати молодому поколінню повагу до державних символів своєї вітчизни, давати йому міцні знання з історії України, знайомити з принципами сучасного ефективного державного управління, сутністю політичної влади і політичних режимів, виборчих і партійних систем тощо.

За допомогою шкільної і вищої освіти, засобів масової інформації необхідно здійснювати цілеспрямований вплив на громадянську свідомість і поведінку молоді. Слід відзначити, що, за даними соціологічних досліджень, останнім часом збільшилась кількість молоді, яка пишається тим, що є громадянами України. Так, 1996 року ця частка склала 63 %, 2002 – 65 %, а 2006 – вже 72 %. У молодіжному середовищі переважає шанобливе ставлення до Державного прапора України. 60 % молоді зазначає, що сприймає Державний прапор як символ національної величі. Звуки Державного Гімну України у двох третин української молоді викликають спокійні, помірковано-поважливі почуття; з емоційним піднесенням, хвилюванням і гордістю сприймають Державний Гімн 15 %. Отже, в цілому 79 % молодих людей ставляться до державних символів своєї країни з пошаною.

Проте зміна цінностей молодого покоління накладається на національно-політичну невизначеність суспільної трансформації, слабкий вплив громадян на суспільні відносини і владу, неусталені стосунки між громадянами і державою. Молодь шукає відповіді на питання „Хто я?“, прагне співвіднести свою політичну ідентичність з різними політичними ролями, які вона виконує. На перших порах самостійного трудового і сімейного життя молодь перебуває в умовах, коли їй у процесі засвоєння нових політичних ролей і функцій доводиться долати кризові соціально-політичні обставини. Так, якщо 1992 року 24 % молодих людей були незадоволені тим, що вони дають суспільству, то вже 2006 року 44

% висловили незадоволеність своїм внеском у суспільство [2, с. 120 – 121; 3, с. 16 – 21].

Метою політичної освіти молоді є формування й поширення знань про те, що є спільним для усіх членів суспільства у їх розумінні справедливості, порядку, свободи, рівності, участі тощо. Політична освіта має виконувати функцію трансляції новим поколінням оптимальних способів суспільної взаємодії, використовуючи світові здобутки та зберігаючи автентичні традиції української культури.

Важливим завданням політичної освіти є підвищення громадянської компетентності і відповідальності молоді. Використовуючи різні форми політосвіти (урок, дискусія тощо), слід культивувати фундаментальні цінності й принципи демократії, мотивувати до участі у розв'язанні значущих суспільно-політичних проблем. Завдяки засобам масової інформації молодь стає свідком дебатів з різних суспільно-політичних проблем, вироблення способів вирішення конфліктів.

Систему державної політичної освіти складають шкільні та вузівські суспільно-політичні дисципліни, політичні програми державних теле- і радіокомпаній, відповідні розділи друкованих засобів масової інформації, що контролюються урядом. Емоційний компонент політичної освіти зводиться до формування певного ставлення до політичних об'єктів та явищ і пов'язаний з формуванням емоційних преференцій людей у політичній сфері. Дійовим засобом політичної освіти є різні ритуали: демократичний спосіб передачі влади, дебати, урочисті збори, вручення нагород, паради, демонстрації тощо. Усе це покликане формувати у молодого покоління, з одного боку, національний патріотизм і політичну толерантність, а з іншого – критичне ставлення до нав'язування будь-яких точок зору. Для вищої освіти України 2005 рік став роком певних досягнень і позитивних змін. Так, збільшено обсяги прийому до вищих навчальних закладів на 11,8 %, контингент студентів зріс до 2,7 мільйона осіб, динамічніше стало розвиватися студентське самоврядування [10]. Усе це сприяє вихованню громадянськості молоді, введенню їх у політику.

У контексті європейської інтеграції ключовим завданням освітньої галузі є утвердження фундаментальних цінностей держав сталої демократії: парламентаризму, прав людини, свободи пересування, участі в управлінні державою тощо. Особливої актуальності ці проблеми набули після приєднання України до Болонського процесу. Це значно розширює демократичні засади освіти, відкриває для студентів можливості брати участь у виконанні широкомасштабних освітніх програм. Йдеться, зокрема, про такі з них, як „Історія Європарламенту”, „Етапи євроінтеграції”, „Європейський союз і вектори зовнішньої політики України” тощо. Болонський процес орієнтує вищі навчальні заклади на залучення студентів як компетентних, активних і конструктивних партнерів до формування зони європейської вищої освіти. У цьому випадку важливу роль відіграє студентське самоврядування, яке сприяє задоволенню

молодіжних потреб, реалізації студентських інтересів, є середовищем спілкування і взаємодії молоді.

Ефективність і результативність самореалізації молоді великою мірою обумовлена її політичною освіченістю. Політичні знання потрібні молоді для розв'язання проблем громадського життя, захисту своїх інтересів. Політична освіта є також важливим засобом соціалізації особистості, її інтеграції в політичну систему, формування рис громадянськості, що передбачає засвоєння чинних норм політичного життя, політичних ідеалів та цінностей, способів політичної взаємодії. В такому значенні політичну освіту можна визначити як громадянську освіту.

Тут слід підкреслити залежність змісту політичної освіти від типу політичної влади в державі. В демократичному суспільстві її розвиток обумовлений необхідністю зберегти непорушність демократичних цінностей, інституцій та зразків поведінки. Треба активно відкидати залишки культури тоталітарного і авторитарного суспільства, сприяти розумінню молоддю того, що „суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Жодна ідеологія не може визначатися державою як обов'язкова” [8, с. 7].

Суспільний розвиток України в останні роки і політична криза, що спалахнула під час виборчої кампанії 2005 року, переконливо показали справедливість думки Ш. Монтеск'є про те, що народ, який надто різко порвав зі своїм минулим, незабаром підпадає під дію реакції, яка змушує його відступати. Аби суспільні перетворення дійсно відбувалися і були міцними, треба міняти не уряди, а суспільні звичаї.

Специфіка політичної освіти молоді в Україні полягає в тому, що вона має бути спрямована не лише на відтворення демократичних цінностей в суспільстві, а й на формування нової системи громадянських цінностей. Коли в суспільному житті бракує демократизму, політична освіта сама здатна стати чинником розширення демократії.

На жаль, в Україні бракує суспільного замовлення на політичну освіту молоді. Часто політичну освіту обмежують лише патріотичним вихованням, яке іноді розуміють досить специфічно. Щоби політична освіта відповідала соціальним вимогам, вона має бути систематичною й фаховою, спиратися на наукову розробку принципових питань. Політична освіта має допомогти молоді звільнитися від таких пережитків тоталітарної свідомості, як невіра у власну соціальну значущість, нехтування власною і чужою гідністю, свободою, схиляння перед владою, нерішучість тощо. З іншого боку, усіма доступними засобами варто формувати толерантність, політичну коректність, зацікавленість молоді людини у демократичних змінах в державі, виборчу активність, відповідальне і поважливе ставлення до результатів виборів.

Демократична політична освіта, на думку С. Рябова, має охоплювати головні площини соціалізації молоді – когнітивну (знання та уявлення), конативну (досвід суспільної дії), афективну (сукупність цінностей

суспільного життя) [12].

Політична освіта молоді має складатися з широкого кола знань про влаштування суспільства, політичну систему й державу, політичні організації й інституції, про принципи, процедури й регламенти суспільної взаємодії, права громадян, виборчу систему, історію вітчизни тощо. Демократична політична освіта має починатися з усвідомлення молодими громадянами власних прав та вміння їх захищати. Вона покликана забезпечувати засвоєння таких основоположних концептів демократії, як „громадянин”, „права людини”, „відповідальність громадян”, „свобода”, „суспільство”, „державна”, „влада”, „уряд”, „улаштування й відповідальність влади”, „демократія”, „головні принципи й цінності демократії”, „політичне представництво”, „конституційне правління”, „участь громадян” [12].

Сучасна політична освіта має здійснюватися як органічне поєднання індивідуальної та групової роботи, лекційного монологу та інтерактивних методів (ділові ігри, „мозкові штурми”, ситуаційні випадки, „круглі столи” дискусії тощо), залучення юнацтва до участі в дослідницьких проектах, конференціях, публічному обговоренні актуальних проблем, в тому числі в пресі. Для учнів старшого віку та студентів потужним засобом тут може слугувати молодіжне (шкільне і студентське) самоврядування. Головним у ньому має бути не лише набуття навичок обирати своїх представників, а й прищеплення потреби бути представленим, культивування демократичної вартості представництва.

Це важливо, оскільки демократичне суспільство перебуває у невинному пошуку ефективного утримання рівноваги між дотриманням імперативів, генерованих інституціями політичної системи, та їх конструктивною критикою й оновленням. Політична освіта, виходячи з цих принципів, має прищеплювати навички поведінки в умовах сучасної держави, дотримання її законів. Зміст занять з політичної освіти має бути побудований з урахуванням необхідності підвищення рівня відповідальності молодих громадян та їх вимогливості, очікування відповідальності від політиків. Політична активність і участь молоді у розв’язанні суспільних проблем, ухваленні суспільних рішень та їх реалізації є, зрештою, очікуваним результатом політичної освіти. Важливим також, особливо з урахуванням залишків тоталітарної культури, є навчання тому, як зберігати власну автономію у стосунках з іншими людьми і державою, ефективно захищати свої інтереси. В сучасному багатоманітному світі культура толерантності є вже не просто ознакою доброї вихованості, а й умовою виживання та збереження стабільності суспільства, успішності публічних заходів [7, с. 22].

Політичне виховання здійснюється, як правило, через поширення прийнятого в політичній системі типу політичної культури. Воно включає два основні компоненти – раціональний (поширення необхідної політичної інформації) та емоційний (вироблення всієї сукупності

політичних відносин). В Україні практичне втілення цих компонентів передбачає, перш за все, докорінне оновлення змісту, форм і методів вивчення соціально-гуманітарних дисциплін на основі фундаментальної перепідготовки викладачів, створення необхідних структур для безперервної підготовки відповідних фахівців.

Зважаючи на те, що останнім часом у світі побутує думка про справедливе й стабільне суспільство, в якому ефективно діють механізми розв'язання соціальних проблем, задоволення інтересів і необхідність впровадження політичної освіти, яка б спиралася на засади систематичності, цілеспрямованості, безперервності, змістової й методичної визначеності, відповідності основоположним правам людини й демократичним ідеалам, розглянемо й цю проблему.

У багатьох своїх складових політична освіта полягає у підвищенні ролі органів студентського самоврядування. Відповідно до статті 38 Закону України „Про вищу освіту” та Закону України „Про внесення змін до Закону „Про вищу освіту”, у вищих навчальних закладах створено органи студентського самоврядування, які сприяють гармонійному розвитку особистості студента, формуванню у нього навичок майбутнього організатора, керівника. Студентське самоврядування регламентується статутом університету і визначається „Положенням про студентське самоврядування”, затвердженим Концепціями та Системою вихованої роботи в університетах. На державному рівні органи студентського самоврядування об'єднуються у Всеукраїнську студентську раду. Зараз до неї входить 35 представників з усіх регіонів України. Головними її завданнями є сприяння розвитку студентського руху, участь у підготовці та виробленні пропозицій до нормативно-правових актів, програм з найважливіших питань суспільного становища, правового і соціального захисту студентської молоді тощо.

Але в Законі, попри всю його прогресивність, лишається ще чимало суттєвих лакун. Зокрема, чітко не прописано компетенцію органів студентського самоврядування, у своїй діяльності вони керуються як законодавством, так і рішеннями спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади в галузі освіти і науки. Однак необхідність керуватися рішеннями Міністерства освіти і науки зводить нанівець ідею студентського самоврядування. Крім того, Закон залишає невирішеною проблему фінансування органів студентського самоврядування. Це звужує можливості самореалізації молодих людей [13, с. 10 - 15].

Вираженням творчої активності, що має дидактичне значення, є участь студентів у громадському житті. Вона може полягати не лише у відвідуванні лекцій чи епізодичному наведенні чистоти на суботнику. Як складова політичної культури та освіти, така участь означає використання юнаками і дівчатами „простору” та ресурсів для самостійного розв'язання проблем їх повсякденного життя. Наслідком цього має бути формування молодих людей як критично мислячих, небайдужих і відповідальних

особистостей, що вміють висувати конструктивні пропозиції, поступове позбавлення їх споживацької звички вважати, що їхні проблеми за них має вирішувати хтось інший.

Формування політичної свідомості, самореалізація можливостей молоді пов'язані з відродженням нації, демократизації і гуманізації суспільства, поглибленням самоуправління. Це обумовлює новий підхід до політичного виховання молоді.

Важливу роль у цьому відіграють усі ланки системи освіти загалом і громадянська освіта та виховання, які у перехідний період не тільки підтримують, а й закладають підґрунтя демократичної ментальності, формують у громадян ідеї та поняття про права і обов'язки людини, виховують здатність до самоорганізації.

Громадянське виховання конкретизується через систему різних завдань. Перш за все, це необхідність визнання й забезпечення в реальному житті прав людини як гуманістичної цінності та єдиної норми всіх людей без будь-якої дискримінації, на чому будується відкрите, демократичне, громадянське суспільство, усвідомлення взаємозв'язку між ідеями індивідуальної свободи, прав людини та її громадянською відповідальністю.

Визначальну роль у політичному вихованні відіграє запровадження гуманітарних дисциплін у вищих навчальних закладах. Гуманізація освіти призведе до формування соціальної компетентності особистості на основі таких соціальних умінь, як готовність до участі в процесах державотворення, готовність узяти на себе відповідальність, здатність вирішувати конфлікти відповідно до демократичних принципів, можливість самостійного життєвого вибору на основі гуманістичних цінностей, формування працелюбності, відповідальності за власні дії.

Гуманістичний характер виховання передбачає побудову всього його змісту й форм на основі глибокого розуміння вихователем природи вихованця, його індивідуальних рис і можливостей, повазі до особистості, турботи про її гармонійний розвиток.

Для цього у вищих навчальних закладах затверджуються концепція та система виховної роботи, які базуються на таких принципах, як народність, природовідповідність виховання, активність, самодіяльність і творча ініціатива студентської молоді, гуманізація і демократизація виховання, розвиток різних форм співробітництва між викладачами і студентами, повага до суверенітету особистості молодої людини, розуміння її запитів та інтересів; виховання особистості щирої, людяної, доброзичливої; безперервність і наступність виховання, диференціація та індивідуалізація виховного процесу тощо.

Для формування національної самосвідомості необхідне засвоєння молоддю своєї етнічної спільності, національних цінностей, відчуття причетності до розбудови національної держави, патріотизм, що сприяє утвердженню власної гідності, внутрішньої свободи, гордості за свою

землю.

Основними напрямками виховання молоді є патріотичне, правове, моральне, художньо-естетичне, фізичне, екологічне і трудове виховання, які реалізуються у таких формах, як створення інформаційно-комунікаційної системи виховної роботи, впровадження української мови в навчально-виховний процес, організація роботи гуртків народної творчості, тематичних виставок національного і світового мистецтва, проведення свят рідної мови та фольклорних, започаткування і підтримка університетських традицій, проведення урочистих заходів з урахуванням їх виховного потенціалу тощо.

Процес громадянського виховання молоді значною мірою зумовлюється змістовими характеристиками освітніх предметів, завдяки яким набувається система знань про людину і суспільство. Проте особлива роль належить предметам соціально-гуманітарного циклу, а саме історії, географії, природознавству, суспільствознавству, українській і світовій літературі.

Ефективність громадянського виховання залежить від спрямованості виховного процесу, форм та методів його організації. Серед методів і форм громадянського виховання пріоритетна роль належить активним методам, спрямованим на самостійний пошук істини і які сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи й творчості. До таких методів належать соціально-рольові ігри, „відкриті трибуни”, соціально-психологічні тренінги, інтелектуальні аукціони, аналіз соціальних ситуацій з морально-етичним характером, ігри-драматизації тощо. Окрім цих методів доцільно використовувати також традиційні: бесіди, семінари, диспути, лекції, різні форми роботи з книгою, періодичною пресою, самостійне рецензування тощо.

Пріоритетним завданням у політичному вихованні є формування світогляду. У Державній національній програмі „Освіта (Україна ХХІ століття)” зазначається: „Національне виховання в Українській державі має бути спрямоване на формування в молоді та дітей світоглядної свідомості, ідей, поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв, інших соціально значущих надбань вітчизняної і світової духовної культури”. Дуже важливо під час навчання у вищих навчальних закладах, зокрема під час позааудиторної роботи зі студентами, надавати світоглядної спрямованості всьому навчально-виховному процесу [6, с. 15].

Таким чином, очікуваним результатом демократичної політичної освіти та виховання молоді в Україні має бути формування громадянина, якому властиві такі риси, як шанування ідеалів свободи, рівності, справедливості, почуття власної гідності й готовність до захисту прав, дотримання чинних норм і законів, потреба в ефективній і стабільній політичній системі, здатність визначати проблеми суспільного життя, бажання і вміння вимагати їх розв’язання, вміння вмотивовано впливати на владу.

Література:

1. **Бєбик В.** Політологія: теорія, методологія, практика: Підручн. – К.: МАУП, 2002. – 349 с.
2. Виховання національно свідомого, патріотично зорієнтованого молодого покоління, створення умов для його розвитку як чинник забезпечення національних інтересів України: аналітично-інформаційні матеріали. – К.: Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003. – 191 с.
3. **Вишняк О.** Моніторингові дослідження і прогнози виборів Президента: методика врахування прихованих прихильників кандидатів // Громадська думка. – 2005. – № 6. – С. 16 – 21.
4. **Гидденс Э.** Сознание, Я и социальное взаимодействие // Философия и общество. – 2001. – № 2. – С. 35 – 59.
5. **Головатий М.** Мистецтво політичної діяльності: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К.: МАУП, 2002. – 176 с.
6. Державна національна програма „Освіта. Україна ХХІ століття”. – К., 1994. – 35 с.
7. **Жадан І., Кисельов С., Кисельова О., Рябов С.** Політична культура та проблеми громадянської освіти в Україні. – К.: Тандем, 2004. – 125 с.
8. Конституція України. – К.: „ИВА”, 1996. – 116 с.
9. **Кресіна І.** До питання про визначення поняття громадянського суспільства і української революції 2004 року // Політичний менеджмент. – 2004. – № 6. – С. 3 – 10.
10. Молодь України в алгоритмі суспільного життя [електронний ресурс] режим доступу / <http://www.ipro.org.ua>
11. Політологія. Підручник / Ф. М. Кирилюк, М. І. Обушний, М. І. Хилько та ін.; За ред. Ф. М. Кирилюка. – К.: Здоров'я, 2004. – 776 с.
12. **Рябов С.** Політична освіта в Україні. Проблеми та перспективи. До обґрунтування концепції політичної освіти в Україні. Лабораторія законодавчих ініціатив [електронний ресурс] режим доступу / <http://www.parliament.org.ua/index.php?action=publication&id=8&arid=1079&iarid=651&as=2>
13. Студентське самоврядування як невід'ємна складова демократизації вищої школи: Рекомендації щодо проведення у вищих навчальних закладах першої лекції / Уклад.: М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук, К. М. Левківський, В. І. Даниленко; Відп. ред. М. Ф. Степко. – К.: Знання, 2005.— 55 с.
14. **Шкляр Л.** У пошуках ідеологічної доктрини // Президентський вісник. – 2001. – 7 липня. – С. 7.